

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳԻ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ



արյուր երեք տարի առաջ, Հ. Դ. Ալիշանը, «Բաղմավէպ» ամսագրում տեղավորված «Հովհաննես Սարկավագ վաղապետ» խո-
րագրով մեզ ծանոթ աշխատության մեջ, առաջին անգամ, Հովհաննեսի երկասիրու-
թյան շարքում, հիշել է նրա «Մեկնութիւն տո-
մարի եւ Յաղագս անկիւնաւոր բոսց»
աշխատությունը, որից, ըստ նրա տեղեկու-
թյան, «միայն քանի մը հատուածը ունինք»¹։
Հ. Դ. Ալիշանը նույն տեղեկությունը, ա-
ռանց փոփոխության, կրկնել է «Յուշիկք»ում
տեղավորած իր «Սարկավագ Սոփեստես»
վերնագրով տառամասիրության մեջ»²։

Ալիշանը, ինչպես երևում է, մոտից ծա-
նոթ չի եղել Հովհաննեսի նշված աշխատու-
թյան հետ, որովհետեւ Հովհաննեսի այս
երկը, ինչպես հետո կտեսնենք, նախ Հով-
հաննեսի ո՛չ թե մեկ, այլ երկու տարբեր
աշխատություններն են (ներանցից մեկը՝
«Մեկնութիւն տոմարի», տոմարական բո-
վանդակություն ունի, իսկ մյուսը՝ «Յաղագս
անկիւնաւոր բոսց»ը՝ մաթեմատիկական) և
ապա՝ նշված աշխատությունները մեզ հա-
սել են ո՛չ թե հատվածներով, այլ ամբող-
ջական բնագրերով։

Ալիշանի վերև բերված հիշատակությու-
նից օգտվել և նրան տառացի կրկնել են
Հովհաննեսի երկերի տառամասիրությամբ
հետազոտում զբաղվող բանասերների մեծ
մասը, ընդօրինակելով նաև Ալիշանի սխա-
լը՝ տոմարի մեկնությունը անկյունավոր

թվերի հետ նույնացնելու խնդրում։ Որպես
օրինակ կարելի է մատնացույց անել Հ. Գ.
Զարբհանեյանին, որն իր «Հայկական եփն
դպրության պատմության» մեջ, տոմարի
մեկնությունը նույնացնելով «Յաղագս ան-
կիւնաւոր թուոց» աշխատության հետ,
նրանք դասում է Հովհաննեսի այն աշխա-
տությունների շարքը, որի «ամբողջը մեր
ձեռքը հասած չէ»³։

Հովհաննեսի նշված աշխատությունները
իրար հետ շփոթել են նաև դոկտ. Հ. Ոսկյա-
նը⁴ և ուրիշները։

Հովհաննես Սարկավագի «Յաղագս ան-
կիւնաւոր թուոց» աշխատության հետ, ինչ-
պես երևում է, ծանոթ են եղել «Հայկազյան
բառարան» կազմողները և նրա տեքստից
որոշ քաղվածքներ արել։ Այդ քաղվածքնե-
րից «Հայկազյան բառարան»ում կարելի է
մատնացույց անել հետևյալները.

«Ստանկիւնի» բառի համար բերված քաղ-
վածքը. «(Թիւք) եռանկիւնի. Ա. Գ. Զ. Ժ.
Ժ. Բ. Ա. Ի. Ե. և այլն։ Ստանկիւնւոյն արմատն
մի մի աճէ. իսկ չորեքանկիւնին երկու եր-
կու Սարկ. Տոմ.»⁵։

«Հինգանկիւնի» բառի համար բերված
քաղվածքը. «Աւելորդ հինգանկիւնի. Ա. Գ.
Է. Ժ. Ժ. Գ. Ուղղորդ հինգանկիւնի. Ա. Ե.
Ժ. Բ. Լ. Ե. Ա. Հ. Աճէ հինգանկիւնին (ար-
մատն) երեք Սարկ. Տոմ.»⁶։

3. Հ. Գ. Զարբհանեյան, Հայկական հին դպրու-
թյան պատմություն, 3-րդ տպագրություն, Վենետիկ,
1897 թ., էջ 613։

4. Հ. Ոսկյան, Հովհաննես Սարկավագի գրություն-
ները (տե՛ս «Հանդէս Ամսօրեայ», 1925 թ., էջ 238)։

5. Նոր բառագիրք Հայկազյան լեզվի, Վենետիկ,
1836—1837 թ. թ., 1-ին հատոր, էջ 662—663։

6. Նույնը, 2-րդ հատոր, էջ 99։

1. Բաղմավէպ, 1847 թ., էջ 219։

2. Դ. Ալիշան, Հուշիկք հայրենյաց Հայոց, հատոր
Բ, Վենետիկ, 1870 թ., էջ 300։

«վեցանկյան» բառի համար բերված քաղվածքը. «Անկողորդ վեցանկյանի. Ա. Ե. Թ. Ժ. Ժ. Ի. Ա. և այլն: Ուղղորդ վեցանկյանի. Ա. Զ. Ժ. Ի. Խ. Կ. և այլն: Աճէ վեցանկյանին շորս շորս: Սարկ Տոմ.»⁷:

«Քառանկյան» բառի համար բերված քաղվածքը. «Ի թիւս՝ անկողորդ (իմա կոճատ) քառանկյանի. Ա. Գ. Ե. Թ. Ժ. Ա. և այլն: Ուղղորդ քառանկյանի. Ա. Դ. Թ. Ժ. Զ. Ի. Լ. և այլն: Սարկ. Տոմ.»⁸:

«Հայկազյան բառարանի» հեղինակները, սակայն, այս քաղվածքները բերել են ո՛չ թե որպես Հովհաննեսի «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց» աշխատութիւնից վերցրած քաղվածքներ, այլ՝ նրա տոմարի, օգտագործած գրականութեան ցանկում տվյալ հատվածների աղբյուր հիշելով «Սարկ. Տոմ.», այսինքն՝ Սարկավագի տոմարական աշխատութիւնը:

«Հայկազյան բառարանի» հեղինակներից հետո, Հովհաննեսի «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց» աշխատութեան մասին հիշատակութիւն ունի Բ. Վ. Կյուլենբերյանը, իր 1911 թվին գրած «Հայ տղու առաջին դասագիրք» վերնագրով հոդվածում: Հովհաննեսի այդ աշխատութեան լրագործականութիւնները նա տեսել է Կ. Պոլսի Ազգային Մատենադարանի № 69 և № 254 ձեռագրերում: Սակայն, Կյուլենբերյանը, ինչպես երևում է, մոտից չի ուսումնասիրել այդ աշխատութիւնը և վերջնականապես չի ճշտել նրա բովանդակութիւնը. ընդունելով այդ աշխատութեան թվագրանակն տեքստ լինելը, միաժամանակ նա ենթադրում է, որ կարող է այն և «քերական» լինել. «Ազգային Մատենադարանի թիվ 69-ը (Փիլոն Երբայեցի) — գրում է նա — իր 601—611 երեսներում մեջ կրովանդակե թվադրանակն գործ մը, որ կարծես քեքարձակ քերական մըն է, (ընդգծումը մերն է—Ա. Ա.) և կկրե սախորագիրը. «Յովհաննէս քահանայի Յաղագրս անկիւնաւոր թուոց...» (Հմտ. նույն Մատենադարանի թիվ 254 ձեռագրի (վեց-հաղարեակի) հետ, եր. 44—49»⁹):

Հովհաննեսի Անկյունավոր թվերի մասին վերև բերված հիշատակութիւններն միջանկյալ և կցկտուր հիշատակութիւններ են, ուստի և զարմանալի չէ, որ ոչ ոք նրանց վրա առանձին ուշադրութիւն չի դարձրել: Այնպիսի վուրջ և մանրակրկիտ կովկասագետ, ինչպիսին Պրոֆ. Լ. Մելիք-

սեթ-Բեկովն է, ուսումնասիրելով Հայաստանի և Վրաստանի դրական գիտութիւնների պատմութիւնը, տեղեկութիւն չի ունեցել, և ոչինչ չի գրել Հովհաննեսի նշված աշխատութեան մասին իր «Հայաստանի և Վրաստանի դրական գիտութիւնների շուրջ» վերադասութեամբ արժեքավոր ուսումնասիրութեան մեջ¹⁰:

Հովհաննեսի «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց» աշխատութիւնը, որպես մաթեմատիկական գործի, առանձնահատուկ ուշադրութեան արժանի է սկսել դառնալ միայն վերջին տարիներս Մայր Հայրենիքի հայագետների կողմից՝ բնական գիտութիւնների պատմութեան ուսումնասիրութեան կապակցութեամբ. մի բան, որ բոլորովին աչքաթող է արված եղել անցյալում:

Հովհաննեսի նշված տեքստի վրա որպես մաթեմատիկական աշխատութեան, առաջին անգամ կանգ է առել տողերիս հեղինակը 1939 թվին, իր «Յոթերորդ դարի հայ գիտնական Անանիա Շիրակացու թվաբանութեան դասագիրքը» վերնագրով հոդվածում: Խոսելով Հայկ. ՍՍՌ Մատենադարանի № 1770 ձեռագրի պարունակած երկրաչափական բովանդակութիւնն ունեցող մի պատմիկի մասին, տողատակ ծանոթութեան մեջ մենք նշել ենք, որ՝ ա) հիշված պատմիկը Հովհաննեսի «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց» աշխատութեան պատմիկն է, բ) որ Հովհաննեսի «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց» աշխատութիւնը ունի ո՛չ թե տոմարական, այլ մաթեմատիկական բովանդակութիւն և գ) որ այդ աշխատութեան ամբողջական տեքստը հայտնաբերված է Հայկ. ՍՍՌ Մատենադարանում¹¹:

Երկու տարի հետո, 1941 թվին, Հովհաննեսի «Անկյունավոր թվեր»-ի այդ նույն պատմիկի վրա կանգ է առել դոցենտ Տ. Գ. Հարությանը, իր «0 таблице полигональных чисел А. Ширакани» վերնագրով հոդվածում: Սակայն, նա պատմիկը համարել է ո՛չ թե Հովհաննեսի աշխատութեան հատվածը, այլ՝ Անանիա Շիրակացու¹²:

Հետագայում, Հովհաննեսի այս աշխա-

10. Л. М. Меликсет—Беков, К истории точных наук в Армении и Грузии, Тифлис, 1930 г. Հովհաննեսի այս աշխատութիւնը չի հիշված նաև պրոֆ. Մ. Արեղյանի «Հայոց հին գրականութեան պատմութեան» մեջ, Հովհաննեսի երկերի թվաշարում (Բ հատորում):

11. «Երևանի Պետ. համալսարանի գիտական աշխատութիւններ», հատոր 11-րդ, էջ 249:

12. Հայկ. ՍՍՌ Մատենադարանի «Գիտական նյութերի ժողովածու» հատոր 1-ին, էջ 53—59:

7. Նույնը, էջ 817:

8. Նույնը, էջ 992:

9. Բ. Վ. Կյուլենբերյան, հայ տղու առաջին դասագիրքը (տե՛ս «Անահիտ», 1911 թ., № 3—4, էջ 76):

տուվյանը մենք վերադարձել ենք նորից մեր «Անահիտ Շիրակացու մատենագրությունը» աշխատության մեջ, «Անկյունավոր թվերը» ենթադրելի տակ, և ցույց տվել, որ այդ երկը, ճիշտ է որ գալիս է հնից, սակայն այն կցված է Հովհաննեսի Անկյունավոր թվերին և նրա օրգանական մասն է կազմում¹³։

Հովհաննեսի «Անկյունավոր թվեր»ի վրա, վերջերս, ավելի համաամսորեն, նրա մասնատրական արժեքը վեր հանելու տեսակետով, կանգ է առել դոց. Գ. Պետրոսյանը իր «Հովհաննես Սարկավագի Անկյունավոր թվեր» վերնագրով հոդվածում, որը տպագրվել է Հայկ. ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի տեղեկագրի մեջ։ Դոց. Գ. Պետրոսյանը, ռուսամասիրելով նշված երկը, եկել է այն եզրակացության, որ ա) նշված տեքստը, անվիճելի, պարզապես է Հովհաննեսին, բ) նրա պարունակությունը թվերի տեսությունն է, և որպես դասագիրք, դասարանական է այն միջնադարյան հայկական դպրոցներում, գ) Հովհաննեսի տվյալ աշխատության համահայտն աղբյուրն է հանդիսացել Նիկոմախը, կամ նրա սկզբունքով կազմված Բոյեցու և ուրիշների աշխատությունները և դ) Հովհաննեսի այս, և ճշգրիտ գիտությունների գծով գրած մի քանի այլ աշխատությունները ապացուցում են, որ նա «իր ժամանակի խոշոր գիտնականներից է ո՛չ միայն պատմության և գրականության բնագավառում, այլ նաև ճշգրիտ գիտությունների բնագավառում»¹⁴։ Դոց. Գ. Պետրոսյանն իր հոդվածի հավելվածում հրատարակել է Հովհաննեսի նշված աշխատության աղյուսակները, վերջնելով այն Հայկ. ՍՍՌ Մատենադարանի № 1770 ձևագրից։

Հովհաննեսի Անկյունավոր թվերի ուսումնասիրության պատմությունն ամբողջացնելու համար ասենք, որ այդ տեքստը տոմարի հետ միասին հիշատակված է դուկո. Ե. Տեր-Մինասյանի «Հաղբատի դպրոց և Հովհաննես Սարկավագ վարդապետ» վերնագրով հոդվածում¹⁵, Մելիքսեթ-Բեկովի «Վարդապետը հայոց հյուսիսային կողմանց» վրացերեն գրած աշխատության մեջ¹⁶ եվ

13. Ա. Աբրահամյան, Անահիտ Շիրակացու մատենագրությունը, Երևան, 1944 թ., էջ 68—71։

14. Գ. Պետրոսյան, Հովհաննես Սարկավագի «Անկյունավոր թվեր» (տե՛ս «Տեղեկագիր Հայկ. ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի» (Հասարակական գիտություններ), 1945 թ., էջ 341։

15. Տե՛ս «Արարատ», 1901 թ., էջ 341։

16. Լ. Մեղուկյան-Յեցի, «Իրավունք մեծագույն սոցիալական մոնոպոլիայի» և մատի ծննդաբանություն, Թեղուկ 1928, էջ 150—151։

մեծանուն ակադ. Հ. Աճառյանի «Հայոց անձնանունների բառարան»ի մեջ¹⁷։

Նախ քան նշված աշխատության պարունակության մասին խոսելը, անհրաժեշտ ենք համարում համառոտակի կանգ առնել նրա ձևագիրը ընդօրինակությունների վրա։



Հովհաննեսի Անկյունավոր թվերի ձևագիրը ընդօրինակություններից մինչև այժմ խոսվել է Հայկ. ՍՍՌ Մատենադարանի երեք ձևագրի մասին — № 1770, № 4150 և № 8973։ Առաջինի վրա խոսել ենք մենք, իսկ մյուս երկուսի մասին՝ դոց. Գ. Պետրոսյանը։

Հայկ. ՍՍՌ Մատենադարանի ձևագրերում մեր կատարած ուսումնասիրություններից պարզվեց, որ մեզ են հասել Հովհաննեսի «Յաղագս անկիմալոր թուց» աշխատության ոչ թե երեք, այլ ավելի քան տասը ձևագիր ընդօրինակություններ, որոնցից երկուսն ամբողջական են, իսկ մնացածները՝ թերի կամ առանձին հատվածներով։

1944 թվին, Երուսաղեմում մեր գտնված ժամանակ, Ազգային Պատրիարքարանի Մատենադարանի մեզ հետաքրքրող մի քանի ձևագրերը նայելիս, պարզվեց, որ այնտեղ ևս կա Հովհաննեսի «Յաղագս անկիմալոր թուց»ի մի ընտիր ընդօրինակություն, որը գրանցված է 157 թվահամարի տակ¹⁸։

Հետագա ուսումնասիրողների գործը հեշտացնելու համար, անհրաժեշտ ենք համարում ստորև բերել Հայկ. ՍՍՌ Մատենադարանում եղած Հովհաննեսի «Յաղագս անկիմալոր թուց»ի ձևագիր ընդօրինակությունների համառոտ նկարագրությունը, դասավորված համարական կարգով։—

1.— № 437, թ. 126ա—127ա։ Չունի հեղինակի անվան հիշատակությունը։ Վերնագրված է «Խառտ եռագիւնեացն»։ Սկսում է՝ «Անկիմալոր թուցդ վախճան է երեւակն է...»։ Վերջանում է «...Եւ միջինն սոցա հարկւրն է Եւ այսպէս։ Ա ժ ժ Դ և հազարն բիւր Եւ միջինն սոցա հարկւրն է»։ Տեքստը թերի վիճակում է։ Չունի հեղինակի ներածականը և աղյուսակները։ Վերջում Հովհաննեսի «Յաղագս անկիմալոր թուց»ի բացատրական տեքստի վրա կատարվել է որոշ ավելացում, Չեռագիրն ընդօրինակվել է Նաայի Նչեյին (մահացել է 1338 թ.) Գլածորում։

17. Հ. Աճառյան, Հայոց անձնանունների բառարան, Գ հատոր, էջ 571—572։

18. Նշված տեքստը մեզ համար արտագրեց Նրուսաղիմի Ժառանգավորաց վարժարանի մի պատվիկան, երիտասարդ՝ Վարդապետ Սիմոնյանը։

Գրիշը խնդրում է հիշել համշիրակ Ստեփանոսին, որից ստացել է ընդօրինակության նախադադար օրինակը:

2.— № 1672 (1775), թ. 159ա—159բ: Հովհաննեսի աշխատության վերջին աղյուսակն է, շարադրված ուղղահայաց և հորիզոնական շարքով: Աղյուսակի ներքին լուսանցքում բերված է մի քանի տող անկյունավոր թվերի աստիճանական մեծացման մասին. «Նուանգիւնոյն արմատն մին մին աւելի, իսկ քառանգիւնին՝ Բ. Բ. ...»: Ձեռագրի հիմնական մասը 12—13-րդ դարու ընդօրինակությամբ է, իսկ Հովհաննեսի աղյուսակը նոր գրչությամբ է, հավանական է 17-րդ դարու: Մեջ առ մեջ աղյուսակները գրված են կարմիր թանաքով, որոնք շնչվել են: Համեմատվում է № 5619 ձեռագրի ընդօրինակությամբ:

3.— № 1711 (1875), թ. 17ա: Հովհաննեսի տեքստի վերջին պատահիկը միայն: Ձեռագիրն ընդօրինակել է Դավիթ արեղան ԶԺԲ (1463) թվին:

4.— № 1716 (1889), թ. 347ա—բ: Համեմատվում է № 4150 ձեռագրի բնագրին: Միայն «բողոք» թվերն են և նրան կցված «կոճատք», «դարք» և «կրկնապատք» թվերը: Չունի անկյունավոր թվերի վերջին պատահիկը: Ձեռագիրն ընդօրինակել է Ստեփանոս քահանան ՉԻԵ (1276) թվին:

5.— № 1743 (1882), թ. 463բ—464ա: Հովհաննեսի աշխատության վերջին երկու աղյուսակներն են: Տեքստի թվերը եղծված են և վատ է կարդացվում: Ձեռագիրը 13—14-րդ դարերի ընդօրինակությամբ է: Համեմատվում է № 5619 ձեռագրի ընդօրինակությանը:

6.— № 1770 (1708), թ. 390ա—391բ, 345ա—բ, 351ա—բ, 484ա: Անկյունավոր թվի պատահիկը սխալմամբ ընդօրինակված է, կամ, գուցե, սխալմամբ կազմված է Շիրակացու թվաբանական աղյուսակին նախորդող ներածության և «ընդունելության» (գումարման) աղյուսակների միջև: Վերնագիրը՝ «Հովհաննու քահանայի Յաղագս անկիւնաւոր քուղ»: Սկիզբը՝ «Ձի ի յուսումնասէր մանկանց, որք կամեսցին և ասործեն զվարժումն...»: Ամբողջական տեքստն է. պակասում է միայն ներածականի երկրորդ մասը՝ «Յորժամ քաղապատկել սկսանի...», մինչև աղյուսակները: Թերթերը խառնված են ձեռագրում կաղմելու ժամանակ. թ. 390ա—391բ-ի շարունակությունը ընկել է թ. 345, 351բ և 484ա-ում: Ձեռագիրն ընդօրինակել է Աստվածատուր գրիշը Հայրապետ Զուղայեցու պատվերով, 1598 թվին:

7.— № 2595 (299), թ. 236բ: Վերնագիրը՝ «Հովհաննու քահանայի Յաղագս անկիւնա-

ւոր քուղ»։ Սկիզբը՝ «Ձի ի յուսումնասէր մանկանց...»: Տեքստն ու աղյուսակներն ամբողջական վիճակումն են: Վերջանում է թ. 240բ, Ընդօրինակել է Բաբբիոն գրչուհին, 1786 թվին: Ըստ ընդօրինակված նախորդ հիշատակարանի, նախադադար օրինակն ընդօրինակել է Չեէ (1298) թվին Արմենի Աստվածածին անապատում Վահրամ գրիշը իր ուսուցչի՝ Ստեփանոս Գուլնի-րիցանցի հանձնարարությամբ, «անբարի» մի ժամանակ, երբ «աղգն իսմայելացոց... յափշտակեաց զյուսթի և զպարարտ մասն երկրիս մերոյ... և բազումք անկան ի սուր սուսերի... Եկեղեցիք քակեալք և քահանայք խողխողեալք, վանորայք ապականեալք և միանձնունք ցրուեալք, մանկունք գերեալք և աղջկունք վաճառեալք ի ձեռաց անօրինաց...» (թ. 240բ—241ա):

8.— № 4150 (Տաթևի № 22), թ. 23ա—27բ: Վերնագիրը՝ «Հովհաննու քահանայի զանկիւնաւոր քուղն ի փոխաբերութենէ երկրաչափութեան ձեւոց»։ Թերի է. չունի հեղինակի ներածականը և բացատրական տեքստը: Աղյուսակները շարադրված են ո՛չ թե ըստ երկարության, ինչպես մյուս ընդօրինակությունների մեջ են, այլ՝ ըստ լայնության: Անկյունավոր թվերը մեկով ավելի է. փոխարեն տասնչորսի, տասնհինգ է: Վերջում ավելի ունի «կոճատք», «դարք» և «քուղայ» թվերը, որոնք շարադրված են դարձյալ լայնությամբ: Թ. 26ա-ում որոշ աղյուսակները սխալմամբ կրկնվում են: Վերջում ունի հետևյալ վերջաբանը. «Անկիւնաւոր թուղղ վախճան եկեղեցեական է համար, իսկ այլք աւելորդ գրեցան յաղագս կրթութեան մանկանց և վարժման յարուեստ, որպէսզի անհեցեան յորժամ և կամեսցին ըստ արուեստին խնդրոյ»։ Ձեռագրի գրիշը՝ Ղազարն է, ստացողը՝ Հակոբոսը: («Ջատացող գրոցս զՅակովբոս յիշեսցիք տերամբ ընդ նմին և զտառապեալ տարաշխարհիկ գրիշս Ղազար յիշեսցիք ով եղբարք սիրելիք» թ. 5բ): Գրչությունը 14-րդ դարու է:

9.— № 5254, թ. 125բ—127ա: Ընդօրինակված են աղյուսակներն առանց վերնագրի և ներածականի: Բացատրական տեքստը համեմատվում է № 437 ձեռագրի ընդօրինակությանը: Ունի ճիշտ այն հավելումները, ինչ որ № 437 ձեռագրումն են: Ընդօրինակել է ՉԻԹ (1280) թվին Գեորգ գրիշը, խաչենցի Մահկանաբերդի Դեղձուտի վանքում, ուր եկած է եղել սովորելու: Ձեռագրի նախադադար օրինակը տրամադրել են Վահրամ և Ստեփանոս անունով իր լծակից ընկերները (թ. 54բ):

10.— № 5619 (930), թ. 3ա—4բ: Հովհաննեսի անկյունավոր թվերի երկու աղյու-

սակներն են առանց վերնագրի և առաջաբանի: Բացատրական տեքստը սկսում է «Յոնանկիւնտյն արմատն Ա. Ա. աճէ, իսկ շորեքանկիւնին՝ Բ. Բ. ...»: Վերցում կը ճատված է: Ձեռագրի հիմնական մասը ընդօրինակված է 1176 թվին Ավետիս գրչի կողմից, սակայն, Հովհաննեսի անկիւնաւոր թվերի տեքստը ուշ շրջանի՝ ԺԳ դարու ընդօրինակութիւնն է, հաւանական է 1351 թվին, որովհետեւ նույն ձեռագրում ընդօրինակված ժամանակագրութիւնը շարունակողը, որը նույն ձեռագրով է, նոր ժամանակի դեպքերի հիշատակութիւնը հասցրել է մինչև այդ թվականը:

11.— № 8716, թ. 51ա—52ա: Հատված Հովհաննեսի Անկյունավոր թվերի «կոճատը», «դարը», «քուայը» և «Գ. ապատիկ» թվերի և բացատրական համառոտված տեքստը (Հմմտ. № 8973 ձեռագրի ընդօրինակութիւն): Ձեռագիրն արիթմոր է, ընդօրինակված է ԺԳ դարում:

12.— № 8973, թ. 79ա: Չունի վերնագիր: Սկսում է Հովհաննեսի վերջին պատառիկից, որը տարբերվում է մյուս ընդօրինակութիւններից: Շարունակութիւն մեզ ընդօրինակված են «Յոնանկիւնի»ների ընդարձակ աղյուսակները գեղեցիկ ձևավորութիւնով, իսկ վերջում՝ «բողոքը» թվերի աղյուսակն է և բացատրական տեքստը համառոտված: Ձեռագիրն ընդօրինակել է Օգսենդ գրիչը Կաֆայում, ՊՂԴ (1445) թվին, Ս. Անտոնի վանքում, Կաֆայի աթոռակալ Սարգիս վարդապետի պատվերով (թ. 58բ)¹⁹:

13.— Երուսաղեմի Հայոց Ազգային Պատրիարքարանի Ս. Հակոբյանց Մատենադարանի № 157, թ. 208բ—212ա: Վերնագրված է «Հովհաննու քանանայի Յաղագս անկիւնաւոր քոնց»: Սկսում է «Զի ի յուսումնասէր մանկանց...»: Վերջը՝ «...բաական տուաւ քեզ վասն այսոցիկ» (թ. 212ա): Ամբողջական տեքստն է, աղյուսակների հետ միասին: Ընդօրինակել է Սարգիս գրիչը ՌՄԷ (1758) թվին: Ընդօրինակութիւնն նախադադարաւոր օրինակի գրիչն է հանդիսացել Վահրամ սարկավազը, իսկ պատվիրատուն հայ գրչութիւն հայրենի դեմքերից մեկն է՝ Ստեփանոս քահանա Գույնեհիցանցը (ժամանակը՝ ԺԳ դար):

14.— Բրիտանական թանգարանի հայկական ձեռագրաց ժողովածուի № 136 ձեռագիրը, թ. 229բ—232բ: Վերնագրված է «Հովհաննու քանանայի Յաղագս անկիւնաւոր

քոնց...»: Ամբողջական տեքստն է և աղյուսակները: Ընդօրինակել է Պոլսում Աստվածատուր գրիչը ՌԿ (1611) թվին²⁰:

Դժբախտաբար, մենք ձեռքի տակ չունենք և ոչինչ ասել չենք կարող Կ. Պոլսի Ազգային Մատենադարանի № 69 և № 254 ձեռագրերի մասին, որոնք հիշում է Բ. Վ. Կյուլեսերյանը իր «Հայ տղու առաջին դասագիրքը» վերնագրով վերև նշված հոդվածում: Ոչինչ չենք կարող ասել նմանապես Վենետիկի այն ընդօրինակութիւն մասին, որից օգտվել են «Հայկազյան բառարան»ի կազմողները:

Բերված ընդօրինակութիւնների համառոտ նկարագրութիւններից երևում է, որ մեզ հասած Հովհաննեսի «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց»ի տասներեք ընդօրինակութիւններից միայն երեքն են ամբողջական (№ 1770, № 2595 և Երուսաղեմի № 157), իսկ մնացած յոթը՝ այս կամ այն չափով թերի են:

Եթե մեզ հասած այս տասը ձեռագրերը դասավորելու լինենք ըստ նրանց ընդօրինակութիւն հնութիւն, ապա հնագույնը կհանդիսանա Ստեփանոս գրչի ընդօրինակութիւնը, որն ունի 1276 թվի գրչութիւն: Բայց եթե նկատի ունենանք նաև որոշ ձեռագրերի նախագաղափար օրինակները, որոնց մասին կոնկրետ փաստացի հիշատակութիւնները ունենք, ապա ամբողջական տեքստերից հնագույնը Երուսաղեմի ձեռագիր ընդօրինակութիւնն է, որի նախադադարաւոր օրինակը, ինչպես ասել ենք վերևում, 13-րդ դարում ապրող մատենագիր Ստեփանոս Գույնեհիցանցի պատվերով է ընդօրինակված: Նույն ընդօրինակութիւնից սկիզբ է առնում նաև Բրաբիոն գրչուհու 1789 թվի ձեռագիրը, ուր նախագաղափար օրինակը, ինչպես երևում է նախկին հիշատակարանից, 1298 թվից է: Ընդհանրապես ամբողջական ձևով մեզ հասած երեք ձեռագրերն էլ՝ № 1770, № 2595 և Երուսաղեմի № 157, ինտրինսիկ ընդօրինակութիւններ են: Ձեռք տեսել և ոչինչ ասել չենք կարող Բրիտանական թանգարանի օրինակի մասին:

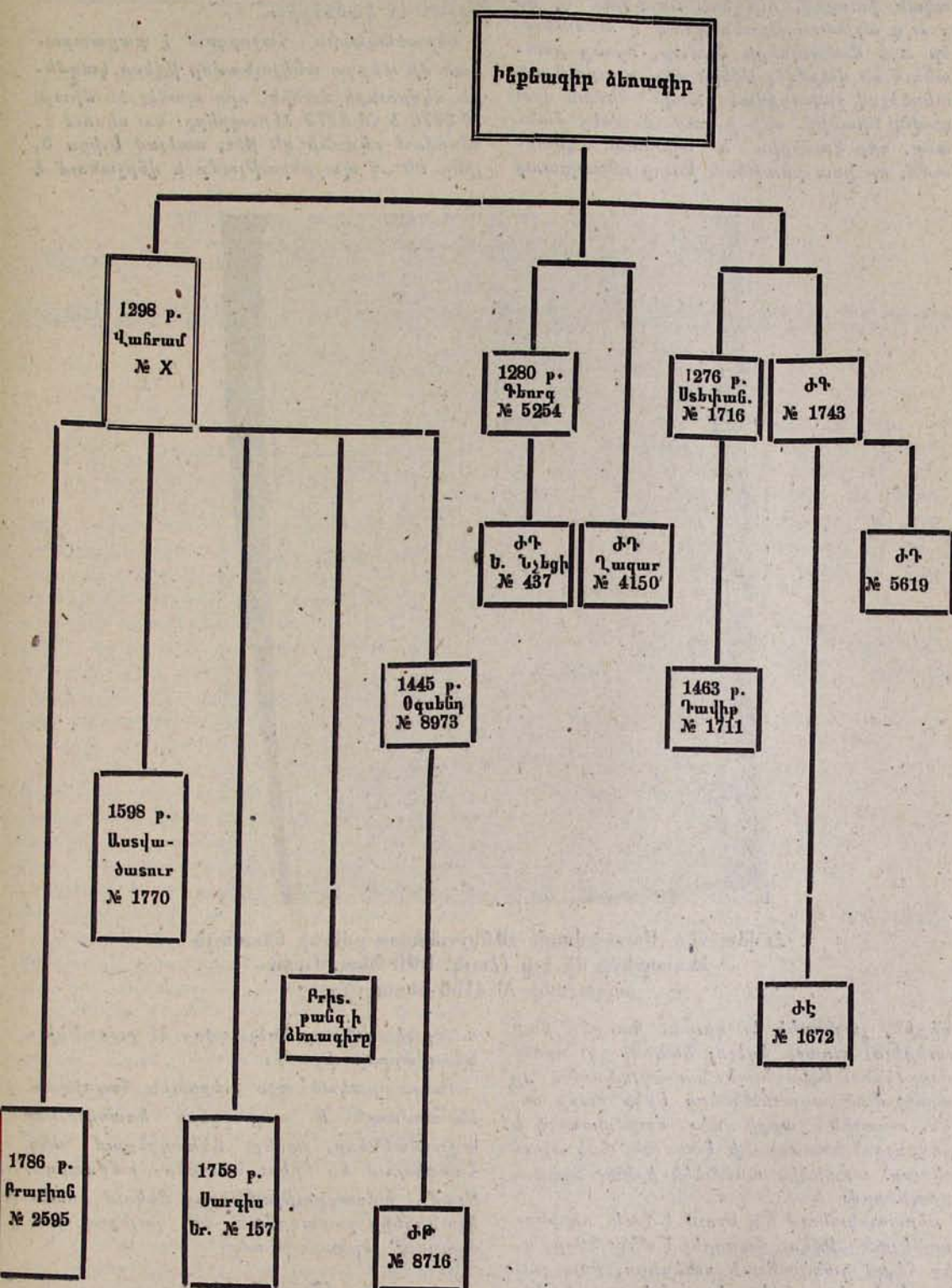
Հովհաննեսի «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց» աշխատութիւնն տեքստը և աղյուսակները ձեռագրերում մեզ հանդիպում են տարբեր կառուցվածքով և խառնված ուշ շրջանի ընդմիջարկութիւնների հետ:

Ո՞րն է Հովհաննեսի հարադատ տեքստը և ի՞նչպիսի կառուցվածք է ունեցել նա: Նախապես անհրաժեշտ ենք համարում այդ մասին մի քանի խոսք ասել:

²⁰ M. A. Conybeare, A. catalogue of the Armenian manuscripts in the British Museum, London, 1913, p. 328.

¹⁹ Նշված ձեռագրերից 6-ի նկարագրութիւնը արված է Կարինյան ցուցակում, սակայն այնտեղ ոչ մի հիշատակութիւն չկա Հովհաննեսի Անկյունավոր թվերի մասին:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ «ՅԱՂԱԳՍ ԱՆԿԻՆԱԻՈՐ ԹՈՒՈՑ» ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ
ՃՅՈՒՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ



Հովհաննեսի «Յաղագս» անկիմատր թուղց»ի տեքստը սկսվում է հեղինակի ներածական խոսքով, որ նա հայտնում է, որ իր այդ աշխատությունը գրում է ուսումնասեր արյն մանուկների համար, որոնք ցանկանում են վարժվել թվերի մեջ՝ դյուրությամբ ստեղծելով շարադրված ցանկի հիման վրա օգտվել նրանից։ «Զի ի յուսումնասէր մանկանց, որք կամիցին և ախորժեն զվարժումն, որ ըստ բնութեան թուղց անաշխատք

որքան և կամենա. «Իսկ եթէ ախորժեսցէ որ շարժել եւս յառաջ, դիւրին է ի տուեցելոցդ, որքան եւ կամեսցի»։

Ներածականին հաջորդում է բացատրական մի տեքստ անկյունավոր թվերը կազմելու սկզբունքի մասին, որը պահել են միայն № 1770 և № 8973 ձեռագրերը։ Նա սկսում է. «Յորժամ սկսանի զն թիւ, ասելով Ե.իցս Ե, լինի ԻԵ...» պարբերությամբ և վերջանում է

The image shows a manuscript page with a grid of numbers in Armenian script. The grid is organized into rows and columns, with numbers written in a cursive style. The page is aged and slightly discolored, with some visible wear and tear along the edges. The numbers are arranged in a systematic pattern, suggesting a mathematical or computational table.

Հովհաննես Սարգսյանի «Անկյունավոր թվեր»ի հնագույն ձեռագրերի մի էջը (Հայկ. ՍՍՌ ՊԵՄ. Մատենադարանի № 4150 ձեռագրից)։

եղիցին, յայնուսիկ եւ դիւրաւ հասցեն ըստ տուեցելոյ առաջի եղելոյ կանոնացդ, որում ախորժենն»։ Այնուհետեւ, նա հայտնում է, որ շարադրված աղյուսակները երեք շարք ունեն. առաջին շարքի մեջ «արմատն» է և «բողբոջը»՝ եռանկյունի կազմած, իսկ մյուս երկուսը՝ առանձին առանձին իրենց արտադրյալներով։

Ներածականում նա նշում է նաև, որ ինքը եռանկյունի թվերը հասցրել է մինչ 26-ը, որից հետո ցանկություն ունեցողը, ըստ շարադրված սկզբունքի, կարող է շարունակել

«...որպէս ԻԵ, որ եղել բոլոր եւ քառանկունի» պարբերությամբ։

Բացատրական այս տեքստին հաջորդում են արմատի և բողբոջների եռանկյունու աղյուսակները, որոնք ձեռագրերում մեզ հանդիպում են երկու տարբեր խմբագրությամբ։ Խմբագրություններից մեկում եռանկյունիները շարադրված են լայնքով, իսկ մյուսում՝ երկարությամբ։

(Շարունակելի)